

PONÇ PUIGDEVALL

Lectors que escriuen

És possible que no siguin pocs els escriptors que escriuen en un estat de relativa inconsciència, de manera instintiva, des del territori del somnambulisme, com si el pensament, o la feina del control exercit per la raó, estigués renyit amb el que es construeix a través de les paraules, convençuts que la literatura prové de la inspiració i del que rep l'ànima: no seria estrany que pensessin que la reflexió no pot millorar un llibre perquè creuen que les obres d'art s'assemblen a les creacions de la naturalesa. Aquesta mena d'escriptors són uns decidits partidaris d'uns lectors que no es resisteixin a la seva proposta, que s'hi entreguin sense cap reserva, sense condicions, com si els seus llibres s'haguessin de llegir sense jutjar, deixant-se endur pels seus efectes i la impressió que causen, segurs que l'anàlisi freda dels seus textos tanca el camí del gaudi estètic que proporcionen. És una manera d'entendre la literatura que no és exclusiva dels autors mediocres. Goethe, per exemple, menyspreava la crítica, deia que si la poesia es llegia amb un ull clínic només s'aconseguia que en quedessin uns fragments que no servien per a res i que tan sols incomodaven, i considerava els crítics unes persones malintencionades —els autors, en canvi, eren una gent que proporcionava alegries—, uns malfactors que destruïen la festa de la literatura. L'odi a la crítica ja li venia de la joventut; en un poema primerenc, escrivia: «Mateu aquest gos! És algú que fa ressenyes».

Ponç Puigdevall (Sant Feliu de Guíxols, 1963) és escriptor i crític literari. Col·labora regularment a *El Punt* i a *El País* (edició catalana). És autor d'*Un silenci sec* (Tres i Quatre, 1992), *Era un secret* (Quaderns Crema, 1988), *Els simuladors* (1998), *Àlbum Galmés* (Quaderns Crema, 2002), *Un dia tranquil* (Tusquets, 2010) i *L'atzar favorable* (Tusquets, 2012)

És normal que aquesta espècie d'escriptors, que consideren la seva obra una cosa totalment incommensurable, aliena a la raó gràcies a l'esperit del seu geni, no acceptin els punts de vista dels lectors que els llegeixin des de la crítica i la reflexió, desapassionadament, examinant la funcionalitat dels recursos i els procediments que usen per estructurar la seva obra i contribuir a fer visible la cara verdadera de les coses que s'escriuen. Goethe ja es lamentava que els alemanys, quan algú els ensenyava una flor, volguessin saber quina olor feia i si servia per preparar alguna infusió. No és una exclusiva dels autors majors com ell l'adopció a la manera de lema vital d'una màxima tan senzilla i fal·laç —autoritària i imperiosa— com aquesta: agraïment en comptes de crítica. El problema és que, entre aquests escriptors inconscients, instintius, somnàmbuls, sense vigilància de la raó, no sembla que n'hi hagi cap d'equiparable a la grandesa majestuosa de Goethe, que era capaç de reconèixer que quan la gent no t'admira o t'enveja, no ets feliç.

És el que passa quan s'ignora que tota lectura representa un judici, que tota lectura és crítica perquè és interpretació i resposta activa a les incitacions del text, tant si aquesta crítica es fa pública com si no. La diferència entre un lector normal i corrent i un crític literari —l'ideal seria que tots dos fossin intel·ligentment ingenus o ingènuament intel·ligents—, però, és que el primer només dialoga amb el llibre al fil de la lectura, a través de la forma evanescent d'un comentari interior —mentre llegeix, es va recordant de si mateix—, i que el segon, en canvi, es veu obligat a escriure sobre el que ha llegit —els textos sempre engendren textos—, com si volgués compartir la fascinació, o l'estímul de la sensibilitat, o les reflexions, o les discrepàncies, que la literatura li provoca, les idees, les objeccions i les ratificacions que els llibres li desperten. I mentre el primer es conforma a entendre l'obra, al segon li agrada també moure's en uns altres territoris i saber, per exemple, per on camina la literatura actual, com evoluciona, quins camins segueix i quins evita, què hi ha de nou i de vell, quines propostes s'intueixen més fructíferes, per què, en definitiva, l'obra en qüestió és com és —investigar detectivescament el misteri de les estructures literàries, que diria Nabokov. O saber, és clar, com es pot comprendre més bé la pròpia tradició literària, o com es pot reinterpretar i localitzar-hi nous valors i entusiasmes més vius i fecunds i més ben acordats amb l'època. O esbrinar, en fi, aspectes relatius a la literatura en general, i descobrir què és el que fa que un text sigui literatura, o per què posseeix la virtut de *commoure* i amb quins procediments i quines regles s'articula. La crítica que intenta ordenar el magma literari, o la crítica que vol revifar la tradició i vindicar textos negligits, no sol tenir gaire presència a les pàgines de la premsa, més centrada en l'orientació dels lectors dins la jungla de les novetats editorials de cada temporada, però en tots

tres casos cal recalcar que, en contra de l'opinió que considera la crítica de llibres com un ofici propi de creadors fracassats, la passió crítica és una de les manifestacions més profundes de l'amor verbal a la literatura, encara que a vegades pugui ser un amor feroç i neuròticament sever.

Tothom té dret a formular les seves opinions, fins i tot a esforçar-se a desprestigiari puerilment clàssics com *Moby Dick*. Però, en un principi, les qualitats i les destreses específiques que s'hauria d'esperar que tingués un crític literari se suposa que aniria bé que se situessin en un altre àmbit i s'alimentessin d'alguna cosa més que de la iconoclastia encaminada a bombardejar la rigidesa acadèmica. D'entrada, seria recomanable que un crític literari fos un lector competent, que tingués un coneixement exhaustiu de la literatura, que hagués reflexionat una mica sobre la matèria, i que posseís prou perícia i sagacitat per captar el goig dels detalls, la construcció i els propòsits de l'obra. I, com que tota crítica és també un text literari, és indispensable que el crític sigui també un escriptor que sàpiga escriure. Es pot dir d'una altra manera més radical: la crítica de llibres és també un gènere literari, i, com a tal, la primera preocupació que hi ha d'haver per part de qui la practica és el rigor i la solvència estilística, fins al punt que al crític de llibres se li pot acceptar que s'equivoqui en el seu judici, se li pot perdonar que no hagi acabat d'encertar el propòsit de l'autor, però és intolerable que escrigui malament, que s'oblidi del ritme de la prosa, que el seu text s'entrebanqui a cada instant, sobretot perquè, si no es fixa en la combinació de les paraules que ell escriu sobre un altre escriptor, ¿quina mena d'autoritat pot exhibir per orientar el gust del lector? Un tercet requisit saludable que convindria exigir al crític de llibres és que fos honest, que no confongués l'afany d'intel·ligència o subtileza amb la supèrbia o l'arrogància, que practiqui una mena de crítica on el primordial no sigui aventurar-se per terrenys i peripècies intel·ligibles, que no construeixi l'article amb l'objectiu impertinent de demostrar tota la saviesa acumulada durant hores i hores de lectures, amb notes a peu de pàgina i referències llibresques de primer ordre, que sàpiga que rares vegades s'escriu sobre algun llibre sense aprendre alguna cosa sobre la seva anatomia. També seria recomanable que el crític aconseguís prescindir de qualsevol mena de consideració extraliterària, que acceptés que en l'exercici de la crítica l'amistat no pot existir, que els prejudicis ideològics o culturals o de la mena que siguin s'han de llençar ben lluny, i que fins i tot les opinions estètiques personals que s'han anat forjant al llarg dels anys és preferible que quedin al marge: les idees prèvies i els partits presos podrien entebolir una proposta innovadora, diferent o allunyada dels interessos propis. Al cap i a la fi, cada llibre és el que és, a l'espera que el lector accepti recórrer l'itinerari

que proposa, i, una vegada acabat el camí de les seves pàgines, arriba l'hora de fer l'examen de l'experiència.

A l'hora de recapitular la relació que hi ha mantingut durant la lectura, un crític literari hauria de ser essencialment pragmàtic: hauria d'estar capacitat per resumir breument l'argument del llibre que ressenya, per analitzar-lo i dir què aporta de nou o quins són els llocs comuns sobre els quals se sustenta, per situar-lo dins la trajectòria de l'autor o dins del seu context generacional, per buscar semblances i parentescos o divergències amb altres escriptors del passat o del present, per argumentar les virtuts o els defectes, i emetre, en fi, un judici fonamental, explicar raonadament per què cal o no llegir el llibre. En segon lloc, un crític literari no hauria de creure que la seva missió és sentenciar o ajusticiar l'obra que comenta, ni pretendre convertir-se en el fiscal d'un procés que no existeix, tot i que també és veritat que el paguen perquè faci explícit el veredict de la seva lectura, perquè interpreti i avalui l'obra a fi que els lectors tinguin suficients elements de judici sobre l'obra ressenyada i, en segon terme, sobre les característiques del crític com a lector. En qualsevol cas, hi hauria dos aspectes gens desdenyables ni secundaris: el crític hauria de ser capaç d'entendre les dificultats tècniques i verbals que cada autor ha de superar llibre rere llibre, i no hauria de prendre mai com un insult personal el fracàs literari d'una obra, tot i que és lícit que s'enfadi si se li fa notòriament evident que el responsable de l'obra —o els editors— han volgut aprofitar-se de la seva bona fe lliurant al mercat un producte que no compleix amb les mínimes garanties sanitàries. I, contràriament al que se sol creure, el crític no sempre té raó: el crític es pot equivocar, el crític pot caure en errors o pot tenir un dia dolent o pot ser que les circumstàncies que van envoltar la lectura d'un llibre determinat no fossin les més propícies per captar tot el que hi ha en el text, com si lector i llibre circulessin per espais lleugerament diferents. Al cap i a la fi, la crítica de llibres és un gènere literari radicalment autobiogràfic on la línia fronterera entre la veu narradora i la de l'autor és molt i molt prima, tant que potser a vegades no es pot ni dir que existeixi. Tothom que es dediqui amb regularitat a la lectura pot entendre amb claredat el que s'afirma aquí: no sempre es té la fortuna d'obrir el llibre més idoni per a l'estat d'ànim del moment, i a tot lector constant li ha passat que una obra que, llegida en un cert moment de la seva vida, li va semblar una ofrena inútil es transforma, al cap dels anys, en un llibre cabdal i de capçalera. El gust canvia, és cert, però encara ho fan més les circumstàncies personals —o les circumstàncies externes.

La crítica literària serveix per a una sola cosa, per pensar sobre la literatura i anar més enllà del goig elemental de llegir, per entendre més bé per què una obra literària satisfà o no el gust del lector. Entre les novetats editorials de l'any 2006

hi va haver la sort que coincidissin a les llibreries dos llibres sobre literatura escrits molts anys enrere: *Lectures europees* (Edicions de l'Albí, Berga), de Ramon Esquerra (1909-1938?), i *Lectures del romanticisme* (Fundació La Mirada, Sabadell), d'Armand Obiols (1904-1971). *Lectures europees* és un recull de textos periodístics (procedents d'*El Matí*, de *Mirador*, de *La Veu de Catalunya*) que Ramon Esquerra va publicar l'any 1936 i constitueix un mapa minuciós de l'estat de la literatura i el pensament a França i Anglaterra durant el període d'entreguerres, i és un accés directe i documentat als debats intel·lectuals d'Occident al voltant de l'atmosfera espiritual de l'època i dels vincles existents entre l'alta cultura i la incipient cultura de masses d'aleshores. *Lectures del romanticisme* són els papers que Armand Obiols anava escrivint per a ús privat de Montserrat Trabal, germana del novel·lista Francesc Trabal, convalescent d'una febre tifoide, i la dona que estimava i que desitjava tenir enlluernada al seu costat: en lloc d'oferir-li riqueses materials, volia seduir-la amb tresors espirituals i una erudició brillant, amb unes lliçons sobre els clàssics romàntics europeus que meravellen pel que tenen de pràctica intel·ligent de l'art de la didàctica i pel saber enciclopèdic del seu autor.

A *Lectures europees*, Esquerra reivindica per primera vegada a Catalunya l'obra de Faulkner; s'hi defensa apassionadament per primera vegada la novel·la detectivesca i, també per primera vegada, s'hi fan notar les concomitàncies entre la narració literària i la narració cinematogràfica. Més enllà de l'encert a detectar nous valors i noves tendències, més enllà de la saviesa amb què creu que la novel·la és l'instrument idoni per inspeccionar la vida moral de l'home contemporani, Esquerra es revela en aquests textos com un subtil investigador de les formes i el funcionament dels artefactes novel·lescos. Analitza amb clarividència les estratègies d'E. M. Forster per aconseguir la fluïdesa estructural de *Viatge a l'Índia*; de Katherine Mansfield en lloa la senzillesa, la sinceritat i el verisme dels seus contes, i de Virginia Woolf n'elogia ben aviat l'estil amb què introdueix la poesia en la narració. Ara ho sap tothom, però aleshores només estava a l'abast dels anglòfils tan competents com Ramon Esquerra. Armand Obiols també era un home de lletres que havia esdevingut una veu prestigiosa en l'anàlisi de llibres a la premsa durant l'expansió cultural de la República, i, com a contrapès «dels pairalismes excessius i de les sobrevaloracions floralistes», va voler activar i emmirallar la literatura catalana en el que estava passant a l'altra banda de la frontera. Més enllà del joc seductor a través de la intel·ligència i la cultura que es detecta com a rerefons de *Lectures del romanticisme*, els textos que escriu Obiols revelen una capacitat de síntesi exemplar, claredat d'idees, agilitat intuïtiva, i un sistema comparativista gens habitual a l'època per relacionar obres i autors de períodes distants, assenyalar dependències

i lligams, i buscar els deutes d'una obra amb les precedents o posteriors. Al cap i a la fi, Obiols parla dels clàssics europeus del XVIII i el XIX, i ben aviat ja avisa de la matèria de què estan fets: «Són, en una paraula, llibres sempre nous a rellegir, com una festa, tota la vida».

Algú podria preguntar-se quin sentit té llegir, entremig de tanta oferta literària actualíssima, dos llibres sobre literatura. La resposta és senzilla i evident: cal llegir les meditacions literàries d'Armand Obiols i Ramon Esquerra perquè encomanen la passió per la lectura crítica, perquè estimulen l'afany de saber, perquè s'hi escolta l'alegria feliç d'una prosa que parla sobre la matèria estimada i admirada, perquè ofereixen opinions perspicaces, expressives i convincents, perquè el punt de mira de cada comentari que fan és d'un enorme virtuosisme suggestiu, perquè donen pistes noves per entendre i rellegir els clàssics i perquè ensenyen que la crítica va dirigida, sobretot, a aquella gent que és també la destinatària natural de la literatura, és a dir, perquè ensenyen que la crítica s'escriu per als lectors; cada lector, de fet, és un crític que reflexiona sobre els llibres que li importen per la mateixa raó que els guerrers caníbals devoren els més valerosos dels seus enemics morts: per apropiarse'n la força. Ho va dir Armand Obiols en confessar el secret de la seva avidesa insaciable de lectures: «Algú ha dit que el fi principal de l'home és el de construir-se, el de crear-se. Llegeixo per crear-me. Sense les meves lectures jo seria un ésser molt distint de *jo mateix*». ☾